

Suomentajan on palveltava kahta herraa

Viimeaikaisessa Peirce-käännöskeskustelussa voin olla tyytyväinen ainakin siihen, että filosofisten kirjoitusten suomentaminen monine ongelmineen on noussut huomion kohteeksi. Esimerkiksi Reijo Kupiaisen Heidegger-suomennos *Oleminen ja aika* ei virittänyt yhtä kiihvasta keskustelua, vaikka kyse oli ehkä vieläkin haastavammasta kirjoittajasta ja tuossakin suomennoksessa oli omat ongelmansa.

Viimeksi Peirce-antologia *Johdatus tieteen logiikkaan* ja muita kirjoituksia kirvoitti puheenvuoron maisteri Sami Paavolalta ja lisen-siaatti Mats Bergmanilta.¹ Mikko Lahtisen, Sami Pihlströmin ja Tommi Vehkavaaran lailla he arvioivat kriittisesti suomennostyöni yhtä osaa, vierassanain suomalaistamista. Työn monista ulottuvuuksista nimenomaan tämä on noussut arvosteluissa ehkä suhteettomankin korostuneeseen asemaan ja arvostelu pelottanut lukijoita.

Maist. Paavola ja lis. Bergman ovat oikeassa huomauttaessaan, että suomennosstrategiani ei välttämättä *helpota* lukijan asemaa. Tässä suhteessa olen ottanut Peircen epäystävällisyyden sydämeni-asiakseni: luistavia lauserakenteita mutta pohdituttavia sanavalintoja. Suomennokseni saattaa muistuttaa sellaista nykymusiikkisävellystä, jossa kuulijan on vastaanotettava yht'aikaa sekä koodi että teos; lukijan tehtävää on koetettu kuitenkin helpottaa jättämällä lähtökieliset käsitteet mahdollisimman usein näkyviin.

Tilanne on kuitenkin kahtalainen: pääpiirteiltään suomenkielinen teksti on kevyemmin luettavaa kuin sellainen, jota vierasperäiset ilmaukset hallitsevat. Kieltämättä suomennokseni lukeminen on vaivalloista sellaiselle, joka ei halua luopua aikaisemmasta (joskin vähäisestä) Peircen suomentamisen perinteestä tai englanninkielisestä asiantuntemuspääomastaan. Sellaiselle lukijalle ei suomennosta olekaan tarkoitettu. Ihannelukijani on kiinnostunut suomen kielen huomioonottamisesta ja kehittämisestä ja sen mahdollisuuksien myötätuntoisesta harkitsemisesta. Kuten esipuheessa totean, suomennokseni korostaa lähtötekstin kaunokirjallisia ominaisuuksia – tarkkuus ei tietenkään saisi moisesta kärsiä – ja tutkimuskäytössä on palattava alkutekstiin. Arvannette, keneltä sanamuoto on lainattu.²

Peircen sanaston latinalaisperäiset termit on suomalaistettu yleisemmin kuin kreikkalaisperäiset. Tähän on ollut perusteensa. Latinalaisperäiset sanat eivät – ainakaan minun kielitajussani – erotu englanninkielisestä lähtötekstistä sellaisiksi vierassanoiksi, että niiden vieraus olisi suomennoksessa välttämättä säilytettävä ja suomennokseen tällaista vuorottelua järjestettävä; sen sijaan kreikkalaisperäiset oppisanat, kuten *tykismi*, vieraannuttavat sekä lähtötekstin että suomennoksen ilmaisuja. En olekaan pitänyt järkevänä enkä tarkoituksenmukaisena, että suomalaistaminen olisi vietävä ”aivan johdonmukaisesti loppuun saakka”.³

Maist. Paavola ja lis. Bergman päästävät minut tässä kieltämättä helpommalla kuin dosentti Sami Pihlström,⁴ joka ensin suosittaa, että vakiintuneita filosofisia termejä olisi käytettävä ”edes maltillisesti”, ja sitten moittii minua siitä, että olen tietynasteista maltillisuutta noudattanut, kun olen käyttänyt esimerkiksi sanoja *logiikka*, *idea*, *psykologia* jne. Ristiriitaisten vaatimusten esittäminen ja ratkaisujeni nimittäminen ”väännökseksi” ja ”sotkemiseksi” kertoo emotionaalisesta vastarinnasta, mutta moinen vastarinta voi toki perustua todellisiin syihin. Arvelen kuitenkin emotionaalisten seikkojen ehkä osaltaan vaikuttaneen siihen, että jotkut kirjan arvostelijoista ovat pitäneet sanavalintojani korostuneen hankaloittavina.

Kuten maist. Paavola ja lis. Bergman toteavat, ei tällaisiin ongelmiin ole tarjona ehdottoman oikeaa totuutta vaan linjanve-doista voidaan olla eri mieltä; huomauttaisin, että kyse on usein-

»Olen ottanut Peircen epästäväisyyden sydämenasiakseni: luistavia lauserakenteita mutta pohdituttavia sanavalintoja.

Suomennokseni saattaa muistuttaa sellaista nykymusiikkisävellystä, jossa kuulijan on vastaanotettava yht'aikaa sekä koodi että teos; lukijan tehtävää on koetettu kuitenkin helpottaa jättämällä lähtökieliset käsitteet mahdollisimman usein näkyviin.»

kin makuasioista, joita voidaan tarkastella eri näkökulmista. Ilmeiset virheet olen yhä valmis korjaamaan teoksen *errata*-luetteloon.⁵ Tällaisia lienevät argumentin suomentaminen ”perusteeksi” (po. päätelmä) ja transkendentiaalisen suomentaminen ”tuonpuoleiseksi”; tosin tällä suomennoksella on yhteys alkuperäisen ilmauksen etymologiaan (lat. *trans+scandere*) joskaan ei ehkä käyttöön.

Käännösetiikan kannalta pitäisin kuitenkin huonona ratkaisuna esimerkiksi sanan ”interpretantti” käyttöä suomen kielessä (saatikka sanaa ”Firstness”); sana on uskollinen alkukieliselle ilmaisulle mutta ei lainkaan suomen kielelle. Kääntäjähän on aina palveltava kahta herraa ja rakastettava molempia: lähtötekstiä ja kohdekieltä. (Maist. Paavolan ja lis. Bergmanin oma Peirce-suomenos ”Mikä merkki on?” ei tällaista ihanetta tunnu tavoittavan.)

Ylimalkaan suhtaudun varauksin väitteeseen, että sivistyssanat olisivat ”samankaltaisia monissa kielissä”. Merkitykset ja vivahteet ovat aikojen kuluessa eriytyneet, eivätkä esimerkiksi viron *konkurs* ’kilpailu’ ja suomen *konkursi* ’vararikko’ eivätkä saksan *Moment* ja suomen *momentti* vastaa toisiaan (suomen *momentti* ei tarkoita ’tuokiota’). Ei kai taustalla ole jonkinlainen maaginen käännöskäsitys: kunhan lähtötekstin pintarakenne vain toistetaan mahdollisimman uskollisesti sellaisenaan muusta piittaamatta, niin oikea merkitys välittyy kuin taikaiskusta? Mitä kieli edellä, sitä mieli perässä? Tällaista käännöskäsitystä voisi luonnehtia aprioriseksi. Oman käsitykseni mukaan kääntäminen on kuitenkin kauttaaltaan *ad hoc* -toimintaa, vaikka dos. Pihlström sellaista arvostelee.⁶ *Ad hoc* -ratkaisui-

on kyse silloinkin kun luovutaan käsiteyhtenäisyydestä, esimerkiksi Peircen *mind*-sana suomennetaan kulloisenkin tilanneyhteyden ja merkitysvivahteen mukaan.

Maist. Paavola ja lis. Bergman vetoavat Peircen ”Oppisanaston etiikkaan”⁷ mutta jättävät huomiotta, että kirjoitus käsittelee nimenomaan *englannin* kielen käyttöä. Myös suomalaisperäinen tekninen ja tieteellinen terminologia voi erota arkikielestä. Ratkaisumallit, jotka on tarkoitettu englannin kieleen, eivät välttämättä toimi suomessa, koska kielten välillä on huima ikäero – englanti on vanha, suomi nuori sivistyskieli –, arkikielen ja tieteellisen kielen suhde on näissä kielissä erilainen ja englannin sananjohtoperiaatteet eroavat suomesta, jossa johdosten käyttö on luontevampaa. Monilla tieteenaloilla me olemme saaneet Elias Lönnrotilta perinnöksi parhaan mahdollisen oppisanaston.

Lopuksi haluaisin täsmentää paria yksityiskohtaa.

1. Maist. Paavola ja lis. Bergman väittävät, että olisin keskustelussa maininnut esilukijoiden olevan ratkaisujeni takana.⁸ Jos kuitenkin luetaan koko kappale, josta he ovat lainauksensa irrottaneet, voidaan huomata, että asia on kääntynyt pääläelleen: perustelen omia ratkaisujani sillä, että maan parhaat Peircen-tuntijat esittivät keskenään vastakkaisia suosituksia esimerkiksi siitä, olisiko *belief* suomennettava uskomukseksi vai käsitykseksi. En väitä, että esilukijat olisivat ratkaisujeni tukena, vaan totean, että koska esilukijoilla oli vastakkaisia käsityksiä, saatoin hyvin lähteä omille teilleni.

2. Samalla maist. Paavola ja lis. Bergman toteavat, että en tuntunut ”olevan

aktiivisen kiinnostunut käymään asioista laajempaa keskustelua”. Tämä vaikutelma johtunee kuitenkin ensi sijassa suomennostyöni katkonaisesta ja sivutoimisesta luonteesta. Koska työhön myönnettiin vain kaksi pientä apurahaa, oli työ jätettävä välillä sikseen. Maist. Paavola ja lis. Bergman jättävät mainitsematta, että suomennoshankkeen alkuvaiheissa he ja eräs kolmas tutkija lupautuivat kirjoittamaan valikoimaan johdantoartikkelin. Kun sitten myöhemmin saatoin palata asiaan, sain tietää, että he olivatkin päättäneet luopua leikistä. Syyksi he kertoivat ajanpuutteen ja sen, että asia oli päässyt unohtumaan, mutta mahdollisesti taustalla olivat myös käännöseriaatteeni, niin kuin seuraavan ehdokkaan kohdalla. Koska jouduin yllättävän luopumisuisen takia hiukan vaikeaan asemaan ja koska he vetäytyivät ajanpuutteen ja muiden töidensä taa, en tullut heitä enää pulmilani vaivanneeksi.

Markus Lång

Viitteet

1. Paavola-Bergman 2003.
2. ” - ” tutkimuskäytössä on parasta palata alkutekstiin” (Kupiainen 2000: VII).
3. On psykologisesti kiinnostavaa, että vaikka maist. Paavola ja lis. Bergman (2003) sekä dos. Sami Pihlström (2002) ilmaisevat suhtautuvansa varauksellisesti tai jopa kielteisesti vierassanain suomalaistamiseen, he innostuvat ehdottelemaan minulle lisää suomennoksia: ”jatkuvuusoppi” (synekismi), ”sattumaoppi” (tykismi), ”sielutiede” (psykologia) jne.
4. Pihlström 2002: 154.
5. <URI:http://www.helsinki.fi/~mlang/cssp-errata.html>.
6. Ks. viite 4.
7. Peirce 2003.
8. Paavola-Bergman 2003: 2.

Lähteet

- Kupiainen, Reijo 2000: Suomentajan alkusanat. - Martin Heidegger: *Oleminen ja aika*, s. VII-X. Vastapaino, Tampere.
- Paavola, Sami - Bergman, Mats 2003: Kotope- räistäkö vai ei? Lisäkommentteja Peircen suomentamisesta. - *niin & näin* 1 (10. vsk.), s. 2-4.
- Peirce, Charles S. 2003: Oppisanaston etiikkaa. Suomentanut Markus Lång. - *Synteesi* (tulossa). [The Ethics of Terminology, 1903.]
- Pihlström, Sami 2002: Tieteen ja rakkauden loogikko. - *Teologinen aikakauskirja - Teologisk tidskrift* 2 (107. vsk.), s. 153-157.